

3. L'estandardització del diasistema amazic septentrional

3.1. Precedents

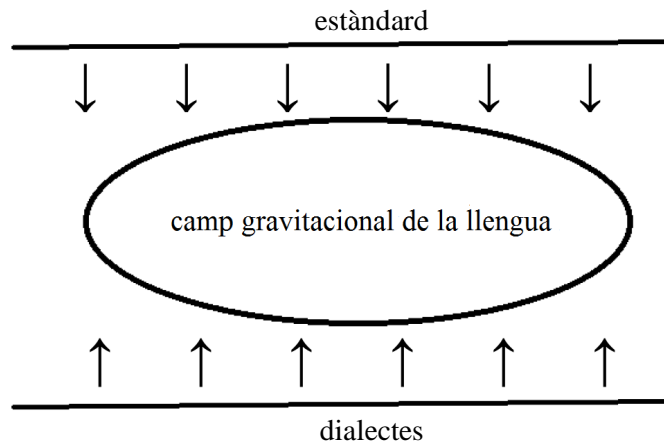
Mil·lenis de transmissió intergeneracional ininterrompuda no garanteixen a l'amazic una pervivència robusta en el convuls món contemporani, en què més de la meitat de llengües del món estan amenaçades d'extinció al llarg del present segle XXI. Associada tradicionalment a la vida rural, muntanyenca, oasita i caravanera, la llengua amaziga ha tingut fins fa molt poc barrat l'accés a tot de situacions comunicatives de les societats modernes, incloent-hi l'ensenyament, els mitjans de comunicació de masses, la recerca científica, l'expressió literària en tots els gèneres possibles, les activitats econòmiques de certa importància, les administracions i la justícia estatal. A partir dels anys 1970 es posa de manifest l'anhel, d'una banda, d'habilitar l'amazic perquè esdevingui una llengua apta per a totes les situacions comunicatives de la vida moderna i, d'altra banda, d'evitar la situació d'atrició lingüística que estava patint —i continua patint— l'amazic arran de la constitució dels estats magribins, que han generat una interferència invasiva de l'àrab (i, en menor mesura, del francès) sobre l'amazic fins aleshores desconeguda. Aquest anhel es va concretar amb treballs pioners que han tingut una gran influència, sobretot l'assaig de gramàtica amaziga estàndard basada en el dialecte cabilenc de M. Mammeri (1976) i les lliçons de llengua amaziga basades en els dialectes marroquins de M. Chafik (1991). Ambdós autors són els principals responsables també de dos assajos lèxics de l'amazic estàndard, l'*Amawal* (1972-1980) de M. Mammeri i un grup de col·laboradors, de gran incidència a la Cabília i a la diàspora, i el diccionari àrab-amazic de M. Chafik (1993-2000), de certa difusió al Marroc. La tasca realitzada durant aquest període, caracteritzada per l'escassetat d'eines lexicogràfiques descriptives que poguessin servir de fonament per a la codificació de l'estàndard, d'una banda, i per la manca d'una metodologia de planificació lingüística basada en criteris científics, de l'altra, ha servit per a desvetllar la consciència lingüística i per a posar les bases perquè les generacions subsegüents poguessin endegar la normalització de l'amazic.

3.2. Tipologia del manlleu

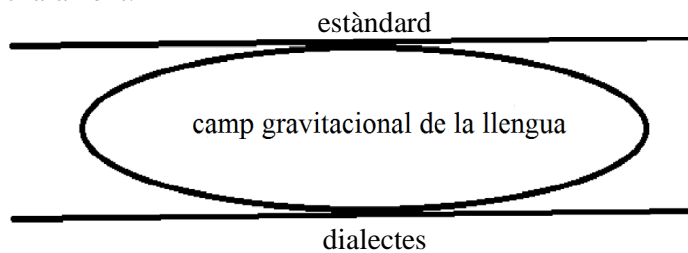
El tractament dels xenismes no depèn únicament d'una actitud més o menys purista envers els elements exògens de la llengua. A l'hora d'establir criteris que permetin discriminar els mots manlevats seleccionables per a la llengua estàndard, és pertinent la distinció entre manlleus additius, manlleus substitutius i manlleus expansius.

- (a) Els manlleus additius pertanyen al més sovint al lèxic cultural; són manlleus adquirits per necessitat i, per tant, difícilment prescindibles, atès que designen coses o conceptes nous en la llengua receptora: nous fruits, noves tècniques de conreu, nous articles de comerç, innovacions tecnològiques, noves creences religioses, nous conceptes filosòfics, etc. Els additius són els manlleus que menys reserves susciten a l'hora d'ésser inclosos en un diccionari estàndard. De vegades, aquesta "necessitat" lèxica ve propiciada per
- (i) la polisèmia de certes designacions genuïnes (com la de ⵓⴽⴰⵣ azgzaw 'verd' i 'blau' indistintament, que ha afavorit la penetració d'un arabisme ⵏⵉⵎⵏⵉ anili especialitzat en el sentit de 'blau');
 - (ii) l'eufemisme que genera la introducció de manlleus no connotats (inicialment), com l'arabisme ⵍⵉⴼⵉⵜ lefit 'foc' (és un eufemisme per antífrasi, atès que, en AR, *ṣāfiya* significa 'benestar, bona salut, integritat, vitalitat'), tenint en compte que les designacions genuïnes ⵜⴰⵎⴰⵙⴰⵙⵜ timssi, ⵏⵉⵎⵏⵉ afa i ⵜⴰⵎⴰⵙⴰⵙⵜ takat han adquirit una associació amb el concepte religiós de 'infern' que les converteix en incòmodes en usos merament denotatius;
 - (iii) l'homonímia o la paronímia, que ha pogut condemnar la família lèxica cognada del TRG *i(y)nay* 'ésser nou' √|S|S YNY amb la de ⵉⵏⵉ ini 'dir' √|N, ⵏⵉⵎⵏⵉ annay 'veure' √|S NY i ⵏⵉ ni 'muntar' √|S NY;
 - (iv) l'evitació d'expressions perifràstiques, com l'arabisme ⵍⵉⵎⵎⵎ xmmam 'pensar' √XCC XMM en lloc de la locució verbal ⵉⵏⵉ ⵍⵉⵎⵎⵎⵉ ini d uggayyu '(lit) dir amb el cap'.
- (b) El manlleus substitutius pertanyen al més sovint al lèxic bàsic; són manlleus denotativament "innecessaris", per tal com la realitat que signifiquen ja està coberta per una designació genuïna. La selecció de manlleus substitutius ha estat força restrictiva en el present diccionari (vegeu *infra*, § 3.4, els barems de selecció), especialment en el cas dels manlleus que exhibeixen un menor grau d'integració morfològica a l'amazic. Així, per exemple, per a 'llet', les úniques equivalències que donem són ⵏⵉⵎⵏⵉ ⵏⵉⵎⵏⵉ ak'fay (per a la llet fresca) i ⵏⵉⵎⵏⵉ ⵏⵉⵎⵏⵉ ayyu / ⵏⵉⵎⵏⵉ

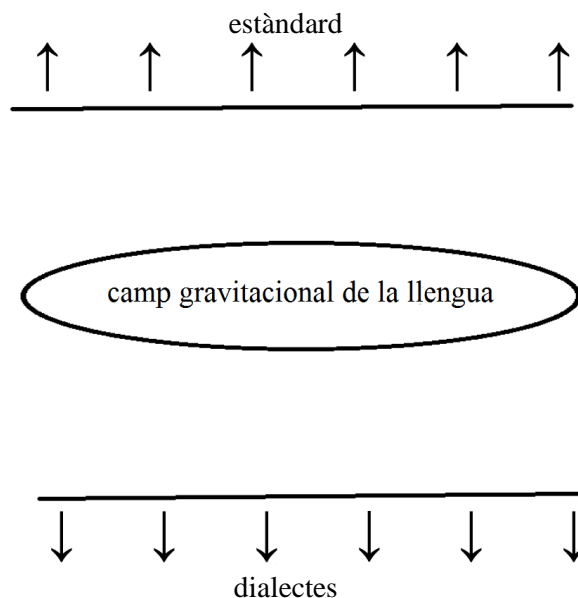
3. L'ESTANDARDITZACIÓ DEL DIASISTEMA AMAZIC SEPTENTRIONAL

- (b) Quan el camp de gravitació està tocat tangencialment pels seus dos nivells pragmàtics fonamentals, l'**estàndard** podria esdevenir fins i tot **llengua de transmissió generacional**, cosa que ocorre molt rarament:

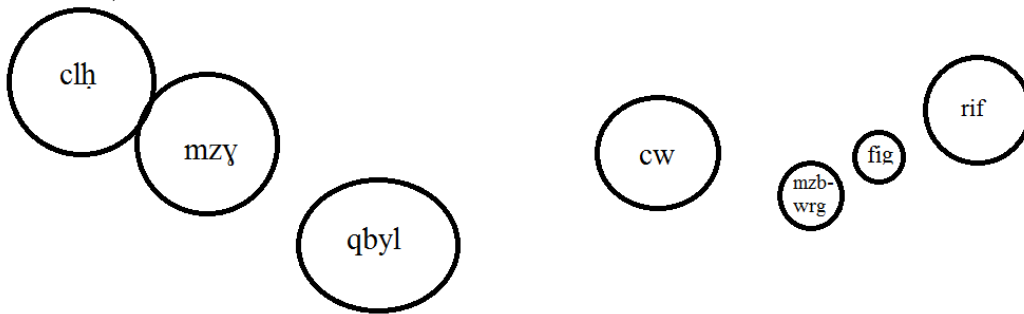
- (c) En canvi, en les llengües en què les forces centrífugues prevalen sobre l'atracció centrípeta, l'estàndard s'allunya del camp gravitacional de la llengua i la retroalimentació o influència mútua dels dos nivells pragmàtics de la llengua esdevé dificultada. Consegüentment, tenim com a resultat una **estandardització diglòssica**:

L'estandardització diglòssica és generalment deguda a una fixació rígida de la varietat estàndard, que no s'ha acomodat a la variació diacrònica i diatòpica a la qual estan sotmesos els dialectes. Aquesta fixació rígida és típica de les llengües clàssiques (com el llatí clàssic, el sànscrit clàssic, l'àrab clàssic), però també podem trobar-la en algunes llengües sense una varietat clàssica tan prestigiosa, com el singalès, parlat a Sri Lanka.

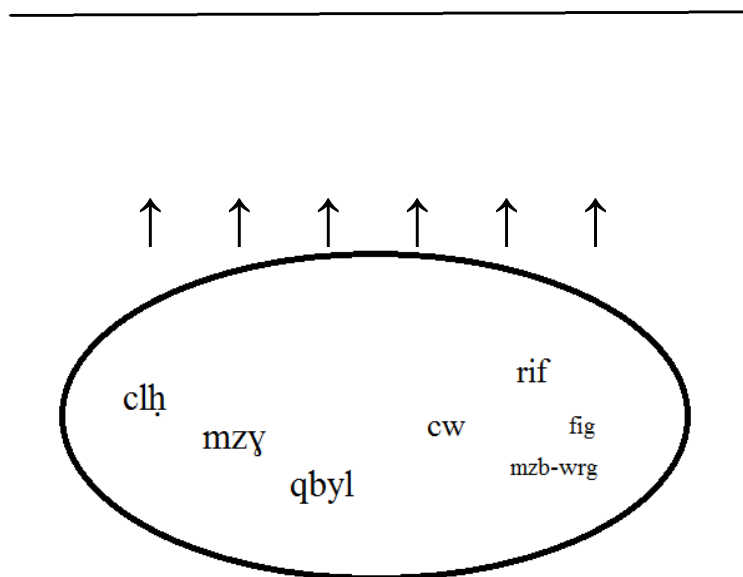
3.3.3. Models d'estandardització lingüística de l'amazic

- (a) El **punt de partença**, és a dir l'amazic septentrional preestandarditzat, es caracteritza per l'absència d'una varietat referencial que permeti la gravitació dels diferents dialectes i parlars vers un centre de convergència. El dibuix següent pretén representar *grosso modo* la distància lingüística (i no geogràfica, encara que pugui estar-hi relacionada) entre els dialectes no zenates, d'una banda, i el zenates de l'altra:

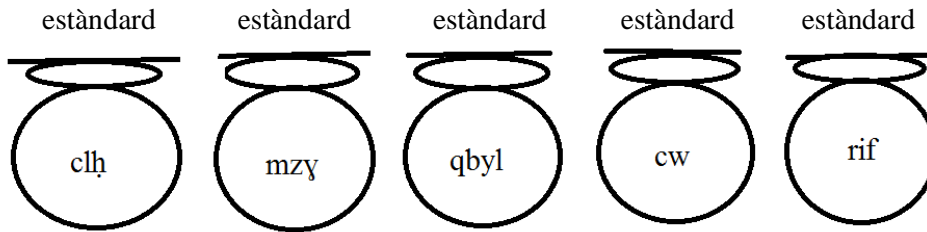
- (b) El model d'estandardització **unitari** és el que permetria una major convergència interdialectal — en el cas molt improbable en què aquest model aconseguís imposar-se— a costa d'un allunyament diglòssic molt accentuat de la varietat de referència en relació amb la realitat dialectal. En el pla teòric, la estandardització unitària podria fer-se per koineïtzació dels dialectes amazics, tal com va ser apuntada per M. Chafik. L'absència d'un camp gravitacional que serveixi d'alguna manera de mesolecte (en relació amb l'acrolecte, que representaria l'estàndard, i el basilecte, que representarien els dialectes) no permet crear un estàndard viu amb prou de saba pròpia per a desenvolupar-se amb naturalitat. Es tracta d'un model contrari a l'horitzontalitat de les societats amazigues i, per tant, seria contraproduent —fins i tot si fos viable— per al futur de l'amazic.

estàndard

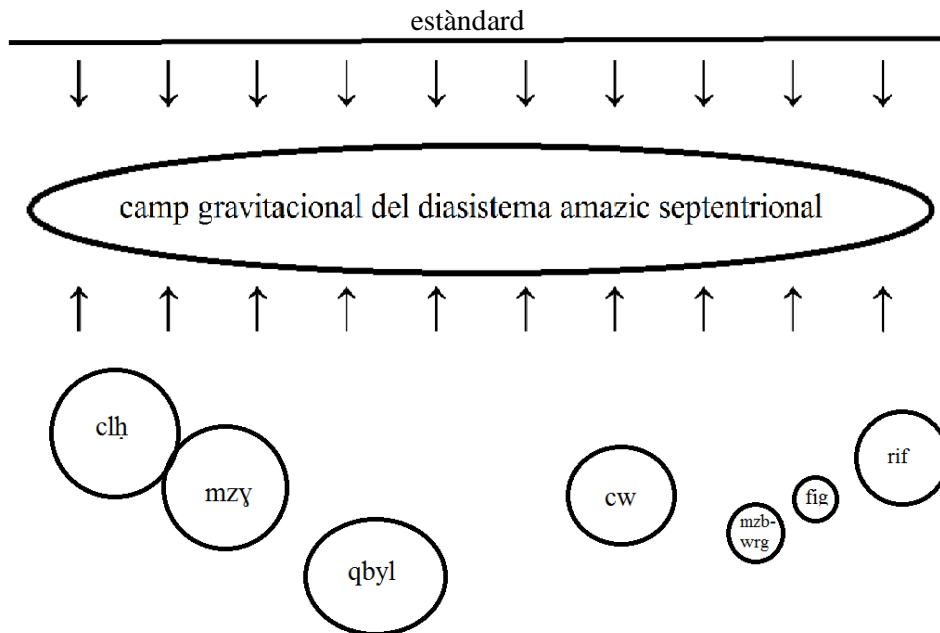

- (c) El model d'estandardització **independent** —com el que trobem en les llengües escandinaves, el malai-indonesi, el persa-dari-tadjik o l'hindi-urdú— és el que permetria de situar el camp gravitacional de la llengua en una atansament màxim entre cada dialecte i el seu respectiu estàndard. Alhora, però, consolidaria una divergència entre les diferents varietats del diasistema septentrional que, amb la concurrència de les dues llengües sociolingüísticament dominants pertot (l'àrab i el francès), culminaria amb la substitució lingüística de totes aquestes “llengües” amazigues en favor de les úniques llengües comunes a tots els grups amazigòfons. La proposta d'estandardització convergent (tal com ha estat proposada per S. Chaker) difícilment pot reeixir si la codificació gramatical i lèxica es fa d'antuvi a partir de gramàtiques i diccionaris estàndards independents. La possibilitat d'enriquiment interdialectal esdevé dificultada pel model mateix:

3. L'ESTANDARDITZACIÓ DEL DIASISTEMA AMAZIC SEPTENTRIONAL

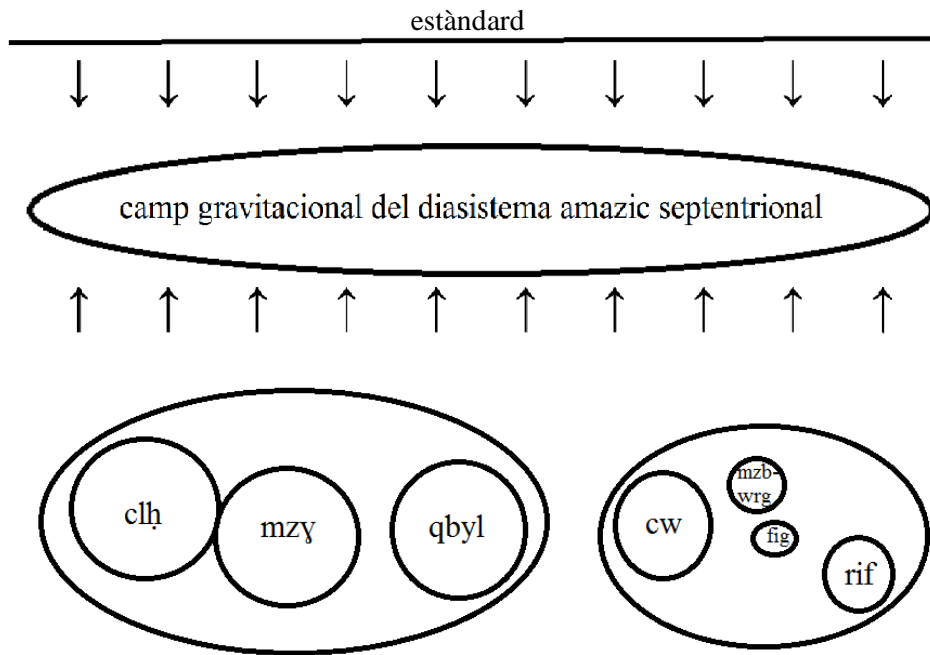
- (d) El model d'estandardització **polinòmic**, tal com ha estat proposat per a l'amazic per M. Ameur (a partir de la teorització de J.-B. Marcellesi per al cors), com que integra la variació diatòpica dins la norma, s'adapta millor a la realitat dialectal, la situació sociolingüística i al funcionament dels diferents grups amazics i, a més a més, permet que l'atracció centrípeta dels dialectes vers llur camp gravitacional prevalgui sobre les forces centrífugues. En canvi, consolidaria la divergència interdialectal i no estimularia la propietat transformativa de l'estàndard sobre els dialectes:

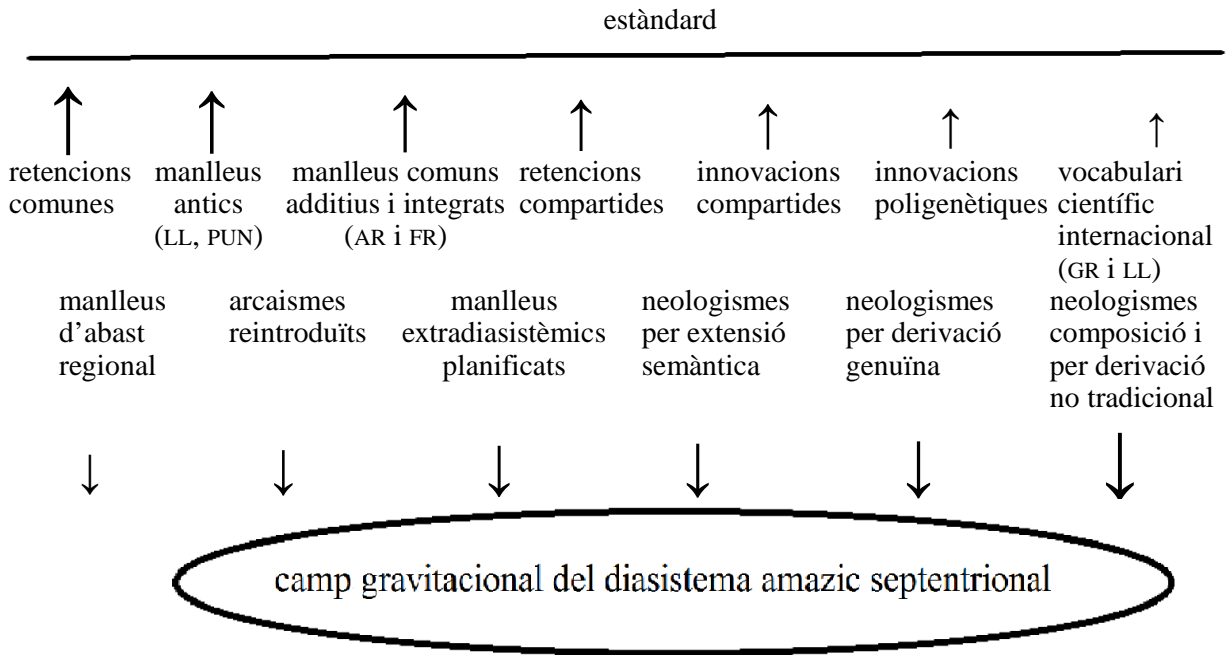
- (e) Finalment, el model d'estandardització **composicional plural**, proposat per a l'amazic primerament per C. Castellanos (1997), és el que hem aplicat, d'una banda, a la selecció dels components dialectals integrats en l'estàndard i, d'altra banda, a la codificació, tant lèxica (tal com es pot observar en ambdues parts del diccionari) com gramatical (tal com es pot observar al compendi gramatical). Aquest model preveu un procés d'estandardització en dues etapes.

- (i) En una primera etapa, l'estandardització assoliria
 - i. una equidistància entre els dialectes i el centre gravitacional de la llengua, d'una banda, i entre el camp gravitacional i l'estàndard, de altra;
 - ii. una preservació de la identitat pregonia i del "sabor" dels diferents dialectes de l'AE agrupats en dos blocs, el dels no zenates i el dels zenates, que s'enriquieren mútuament en una tendència convergent progressiva;
 - iii. un reforçament dels lligams entre els amazigòfons de totes les regions i la planificació d'un programa viable d'ensenyament de l'amazic com a llengua estrangera;
 - iv. l'aportació més proporcional possible de tots i cadascun dels components dialectals a l'AE; aquesta contribució de tots dialectes a l'estàndard composicional és el principal tret diferencial amb el model polinòmic, menys compromès.

I. PRESENTACIÓ

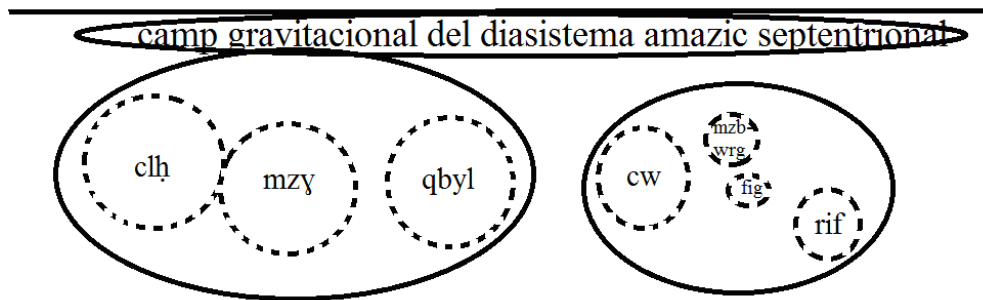

Perquè l'atracció centrípeta prevalgui sobre les forces centrífugues, convé controlar la tensió que es produeix entre ambdues forces:

- (ii) En la segona etapa i, en virtut de la implementació de l'estandardització, es produiria
- i. un acostament tangencial entre els dialectes i el camp de gravitació del diasistema amazic septentrional, d'una banda, i entre el camp de gravitació i l'estàndard, de l'altra;
 - ii. una transició i una permeabilitat interdialectal més fluïda.

estàndard

Gràcies a l'afavoriment de la circulació de “saba” lingüística des de l'arrel s'obté, per dir-ho metafòricament, un “brancatge frondós”, és a dir un accés robust a les funcions comunicatives altes. En canvi, quan la saba no arriba als nivells més alts de “l'arbre” lingüístic, aquest esdevé escleròtic, com a les llengües en què la insuflació de vida a les creacions *in vitro* ha esdevingut el principal recurs estandarditzador.

3.4. Jerarquització de les entrades

En funció dels conceptes descrits en els epífrats precedents, la selecció i la jerarquització dels ítems lèxics es basa en els barems que podem observar en el quadre d'aquesta secció. Els ítems que obtenen una major puntuació reben una prelació en la jerarquització de les entrades del diccionari. Així, per exemple, per al concepte de ‘dona’, $\text{+}.\text{C}\text{E}\text{E}\text{:}\text{E}\text{+}$ *tamṭtuḍt* / $\text{+}.\text{C}\text{E}\text{E}\text{:}\text{+}$ *tamṭtut* obté 27 punts en tant que retenció compartida (és la designació comuna a gairebé tots els dialectes, fins i tot d'extradiasistèmics); en canvi, CLH-RIF $\text{+}.\text{C}\text{H}.\text{O}\text{+}$ *tamyart* obté 23 punts en tant que innovació poligenètica de les varietats CLH i RIF (d'aquí el marcatge diatòpic que reben), motivada per l'aplicació cortesa d'un terme comú que significa ‘persona gran, senyora’, anàlogament al que s'ha produït amb els continuadors romànics dels noms llatins *femīna* i *domīna*. Semblantment, per al concepte de ‘gall’, $\text{.}\text{S}.\text{K}\text{E}$ *ayaziḍ* / ZNT $\text{S}.\text{K}\text{E}$ *yaziḍ* obté 27 punts en tant que retenció compartida (és la designació comuna a gairebé tots els dialectes, fins i tot d'extradiasistèmics); en canvi, CLH-MZY $\text{.}\text{H}.\text{M}\text{:}\text{M}\text{:}\text{O}$ *afullus* obté 24 punts en tant que innovació compartida de les varietats CLH i MZY (d'aquí el marcatge diatòpic que reben), motivada per l'extensió semàntica del sentit de ‘pollastre’ i fins de ‘pollet’ que aquest llatinisme té a la major part dels dialectes. En el present diccionari, hi ha una restricció dels mots que obtenen una puntuació inferior a 20 punts, mentre que els que obtenen menys de 10 punts són directament exclosos.

	estrat lèxic	puntuació d'atracció centripeta vers el camp gravitacional	puntuació de convergència interdialectal	puntuació actitudinal	puntuació total
1	retencions comunes	10	10	10	30
2	manlleus antics (LL AFR, PUN)	9	9	10	28
3	retencions compartides	8	9	10	27
4	manlleus comuns (AR i FR) additius i integrats	10	10	5	25
5	innovacions compartides	8	8	8	24
6	innovacions poligenètiques	8	7	8	23
7	manlleus de vocabulari científic internacional (GR i LL) i tècnic (FR, ANG)	7	10	4	21
8	retencions particulars	5	5	10	20
9	manlleus comuns additius i no integrats	9	10	1	20
10	arcaïsmes reintroduïts	3	7	9	19
11	innovacions particulars	5	5	8	18
12	manlleus comuns substitutius integrats	8	8	2	18

I. PRESENTACIÓ

14	manlleus planificats extradiasistèmics (TRG, YDMS, ZNG, NFS, AWJ, SIW)	2	7	8	17
14	manlleus comuns substitutius i no integrats	8	8	1	17
15	neologismes per composició genuïna de lexemes comuns o compartits	3	7	4	14
16	neologismes per derivació genuïna d'arrels comunes o compartides	2	7	4	13
17	neologismes per extensió semàntica de mots comuns o compartits	2	6	5	13
18	neologismes per derivació genuïna d'arrels retingudes en dialectes extradiasistèmics	1	6	5	12
19	manlleus d'abast regional (CAST, IT, HAUS, KAN, WOL, SONG)	4	4	4	12
20	neologismes per extensió semàntica de mots retinguts en dialectes extradiasistèmics	1	6	4	11
21	manlleus expansius a l'àrab estàndard	3	6	0	9
22	neologismes sinàptics	2	3	2	7

3.5. Marcatge diatòpic

El concepte de “marcatge diatòpic” és fonamental en l'elaboració d'un diccionari estàndard basat en el model composicional plural. Per exemple, en un diccionari d'una llengua estandarditzada a partir d'un model plural (però no composicional) com és l'anglès, podem trobar un marcatge lèxic simple (com a *autumn*, AE *fall* per a 'tardor'; *film*, AE *movie* per a 'pel·lícula'; *shop*, AE *store* per a 'botiga') o múltiple (com a BE *car parking*, AE *parking lot* per a 'aparcament'; BE *motorbike*, AE *motorcycle* per a 'motocicleta'; BE *lorry*, AE *truck* per a 'camió'). Els ítems no marcats són aptes per a tots els components de l'anglès estàndard, mentre que els marcats (BE = *British English*, AE = *American English*) no són aptes més que per al component al qual el marcatge fa referència.

En el model d'estandardització que apliquem a l'amazic, que no solament és plural sinó també composicional, el marcatge només és pertinent en els cas de les **innovacions** (tant lèxiques com semàntiques) genuïnes, com hem vist en els exemples de § 3.4. Naturalment, només el mètode històric i comparatiu permet distingir les retencions de les innovacions, tant si són lèxiques, morfològiques, fonològiques o semàntiques. Les **retencions**, quan no són comunes o almenys compartides, pressuposen que hi ha dialectes que les han perdudes, per la qual cosa, en perspectiva estàndard, es reintrodueixen sense necessitat de marcatge en els components de l'AS que les han perdudes. En el cas de l'amazic, la riquesa dialectal és tan gran i les eines lexicogràfiques tan abundants que són pocs els casos en què, un cop analitzada detingudament cada arrel, romanguin dubtes sobre la consideració de retenció o innovació. Per exemple, el verb IƘE *nkɔ* 'tallar, seccionar; mutilar, amputar, esguerrar; trencar; *fig* interrompre; *liter* compondre (un poema), improvisar; decidir; *jur* condemnar' (i la família lèxica que en deriva, com el nom d'acció ƘE *ankɔ* 'tall, secció; collita; trencament; *med* esquinq muscular; *jur* condemna') no està testimoniada lexicogràficament en AS més que en els dialectes ZNT oasites de MZB, WRG i FIG. No obstant això, la recurrència en dialectes extradiasistèmics, com el TRG, de formes cognades com *ankɔ* 'tallar, tallar un camí, tallar l'accès, aïllar, circumcidar, collir tallant, arrencar, plomar', *ankɔ* 'tall' i altres indica que es tracta d'una retenció compartida, per la qual cosa no reben el marcatge diatòpic que rebrien si fossin innovacions dels dialectes en qüestió. Cada comparació de cognats lèxics de l'amazic és com un trencaclosques d'una cinquantena de peces possibles del qual rarament se'ns conserven totes les peces, que, generalment, però, són suficients per a fer-se una idea prou definida del quadre general i entendre les

3.6. La lexicografia amaziga estàndard

D'acord amb el model d'estandardització composicional, a partir d'un diccionari general matriu poden elaborar-se diversos diccionaris per components, que recollirien igualment tot el que és comú (que és la gran majoria del lexicó) i allò que en el diccionari general ha rebut el marcatge del component en qüestió, de manera que prescindirien de les formes i significats marcats dels altres components.

